

Світлана КАГАМЛИК

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID: 0000-0003-4732-1410
Email: kagam@i.ua

Микола ОБУШНИЙ

доктор політичних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID: 0000-0002-9121-5095
Email: mobushnyy@gmail.com

**ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ: ПОЛЮСИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ**

Анотація: У статті з'ясовано роль провідних православних інституцій України – Православної Церкви України і Української Православної Церкви Московського Патріархату – в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Зауважено, що війна стала могутнім каталізатором національної ідентифікації та цивілізаційного вибору інституцій українського православ'я, позиції яких остаточно поляризувало повномасштабне вторгнення російських військ. Зроблено висновок, що ПЦУ в умовах війни бачить свою роль передусім у безперервному постачанні капеланів для Збройних Сил України. Вони виконують функції задоволення духовно-релігійних потреб українських воїнів, забезпечення їх необхідними припасами, соціально-психологічною допомогою. Церква надає добровільну допомогу українським родинам, чії домівки були зруйновані окупантами. На це спрямована соціальна ініціатива Фонду митрополита Епіфанія щодо будівництва тимчасового житла для мешканців Київщини. Презентацією Української автокефалії у світі стало представництво ПЦУ в асамблеї Всесвітньої Ради Церков у жовтні 2022 р., яке підсилила резолюція із засудження російської агресії. УПЦ МП займає неоднозначну позицію у ставленні до війни. З початком повномасштабного вторгнення російських військ середовище цієї інституції суттєво поляризувалося. З одного боку, її ієрархи Сходу та Півдня України підтримують вторгнення російських військ і мобілізацію, фейкові референдуми, ведуть активну колабораційну діяльність з окупантами. Водночас інша частина УПЦ МП намагається чітко та однозначно відмежуватися від РПЦ. У складі УПЦ МП виокремилася група протоієрея Андрія Пінчука, який став одним з ініціаторів збору підписів за міжнародний церковний трибунал над патріархом Кирилом. Щоб зупинити розкол Церкви, Собор УПЦ МП ухвалив рішення про “самостійність і незалежність” від російської церкви. Аналізуючи рішення Собору, провідники ПЦУ прокоментували їх як «димову завісу», фактично мімікрію незалежності від РПЦ.

Ключові слова: російсько-українська війна, Православна Церква України, Українська Православна Церква Московського Патріархату, Російська Православна Церква, капеланство, колаборація.

Svitlana KAHAMLYK

Doctor of Historical Sciences (PhD in History), Senior Researcher,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Mykola OBUSHNYI

Doctor of Political Sciences (PhD in History), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**THE ORTHODOX CHURCH IN UKRAINE IN CONDITIONS OF THE RUSSIAN-
UKRAINIAN WAR: POLES OF CIVILIZATIONAL CHOICE**

The article clarifies the role of the leading Orthodox institutions of Ukraine – the Orthodox Church of Ukraine and the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate – in the conditions of Russia's full-scale war against Ukraine. It was noted that the war became a powerful catalyst for the national identification and civilizational choice of the institutions of Ukrainian Orthodoxy, the positions of which were finally polarized by the full-scale invasion of Russian troops. It was concluded that the Orthodox Church of Ukraine in the conditions of war sees its role primarily in

the continuous supply of chaplains for the Armed Forces of Ukraine. They perform the functions of meeting the spiritual and religious needs of Ukrainian soldiers, providing them with the necessary supplies, and social and psychological assistance. The church provides charitable assistance to Ukrainian families whose homes were destroyed by the occupiers. The social initiative of the Foundation of Metropolitan Epiphany regarding the construction of temporary housing for residents of the Kyiv region is aimed at this. The presentation of Ukrainian autocephaly in the world was the representation of the OCU in the assembly of the World Council of Churches in October 2022, which was strengthened by the resolution condemning Russian aggression. The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate takes an ambiguous position regarding the war. The environment of this institution became significantly polarized with the beginning of the full-scale invasion of Russian troops. On the one hand, its hierarchs in the East and South of Ukraine support the invasion of Russian troops and mobilization, fake referendums, and actively collaborate with the occupiers. At the same time, another part of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate is trying to clearly and unambiguously distance itself from the Russian Orthodox Church. The group of archpriest Andrii Pinchuk, who became one of the initiators of collecting signatures for an international church tribunal against Patriarch Kirill. In order to stop the split in the Church, the Council of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate adopted a decision on "independence and independence" from the Russian Church. Analyzing the decisions of the Council, the leaders of the Orthodox Church of Ukraine commented on them as a "smoke screen", in fact a mimicry of independence from the Russian Orthodox Church.

Key words: Russian-Ukrainian war, Orthodox Church of Ukraine, Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, Russian Orthodox Church, chaplains, collaboration.

Постановка проблеми. Війна Росії проти України актуалізувала роль Церкви як інституції та осередку вірян. Особлива роль церкви як храму під час війни в тому, що перебування в його приміщенні має психологічний, заспокійливий ефект, який додатково посилюється літургійною службою і хорovими піснями. Соціальна роль Церкви в Україні у воєнні часи зростає завдяки виконанню гуманітарної місії та духовної опіки військових.

Роль військового капеланства, необхідність якого пошла від початку російської збройної агресії в 2014 р., особливо посилилась у зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ в Україну. Про вагомість вирішення цього питання на державному рівні засвідчує Закон України «Про Службу військового капеланства», прийнятий 30 листопада 2021 р. з редакцією від 19 березня 2022 р., який визначив засади діяльності Служби військового капеланства. Як йшлося у тексті цього документа, «цей закон регулює відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної прикордонної служби України, а також визначає правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства» [1].

Війна Росії проти України стала могутнім каталізатором цивілізаційного вибору інституцій українського православ'я. Якщо військова та ідеологічна агресія Росії у 2014-2021 роках стала маркером соціальної ідентичності християнських конфесій в Україні, то повномасштабне вторгнення російських окупантів 24 лютого 2022 р. остаточно поляризувало їхні позиції щодо національної ідентифікації та цивілізаційного вибору.

Аналіз наукових публікацій. Проблематика ролі Церкви в умовах сучасних глобалізаційних

викликів упродовж останніх десятиліть перебувала в ракурсі зацікавлень науковців різних галузей – істориків, філософів, релігієзнавців, соціологів, політологів. Провід у питаннях релігійної безпеки для сучасного українського суспільства належить Інституту релігієзнавства НАН України, зокрема, А. Арістовій, М. Бабію, В. Климову, А. Колодному, Л. Філіпович, В. Шевченку та ін., які традиційно вивчають сферу державно-церковних відносин, релігійних конфліктів та міжконфесійного діалогу. Генеза та сутність міжцерковних конфліктів у православ'ї України складає пріоритетний інтерес для С. Здіорука [7], В. Войналович відслідковує інституційні та ідентифікаційні аспекти конфесійних процесів в сучасному українському суспільстві [3], М. Обушний аналізує їхню політичну складову [17]. Реакцію християнських конфесій в Україні на російську військову агресію на Сході України намагалася з'ясувати С. Кагамлик, розглядаючи це як вияв їхньої релігійної і національної ідентичності [10].

Дослідники вже неодноразово зауважували на деструктивній ролі РПЦ та її української філії УПЦ МП як потужного інструменту реалізації політики й ідеології «руського мира» на теренах України. Як стверджують сучасні українські вчені, «проект «руського мира» суперечить національним інтересам України, орієнтований на підірив гуманітарної безпеки Української держави, поляризує українське суспільство, перешкоджає формуванню загально-української ідентичності, гальмує процеси європейської інтеграції», а тому, «природно, постає питання про спроможність на найвищому державному рівні здійснювати заходи, що покликані нейтралізувати експансію неоімперських світоглядних конструктів в українському суспільстві» [8].

Сучасні релігієзнавці звертають увагу на те, що УПЦ МП навіть формально до цього часу не засудила російську інтервенцію, не визнала Росію агресором. Натомість, «повторюючи слова Московського

Патріарха, її духовенство продовжує повчати про якусь “междоусобную брань на Україні”, на ділі цим само тільки підтримуючи дії російських загарбників, діючи на користь ворогу, виступаючи проти України» [19, с. 137]. Як зазначає у цьому зв'язку і М. Паращевін, «Росія, застосовуючи всі можливі засоби впливу й тиску, використовувала, використовує й використовуватиме РПЦ як інструмент гібридної війни проти України, що не дає можливості УПЦ (як залежній від РПЦ структурі) бути цілковито нейтральною. Отже, зберігаються підстави для звинувачень УПЦ в антидержавній, зрадницькій діяльності, в прямому пособництві агресору, що сприяє негативному ставленню до неї значної частки населення» [20, с. 50].

Мета дослідження: з'ясувати роль провідних православних інституцій України – ПЦУ і УПЦ МП – в умовах повномасштабної війни Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Православна Церква України в умовах війни бачить свою роль передусім у безперервному постачанні капеланів для Збройних Сил України. Священники, які виконують ці функції, сприяють ЗСУ в оборонному сенсі через постачання необхідних припасів, надання соціально-психологічної допомоги, але головна їхня ціль – задоволення духовно-релігійних потреб українських воїнів, «коли солдати і офіцери, які мають релігійні переконання, відчувають особливу потребу долучитися до власної релігії, таїнств та спілкування зі священником та одновітчизниками» [2, с. 109].

Оцінюючи роль військового капеланства в сучасних умовах, предстоятель ПЦУ митрополит Епіфаній наголосив: «На нас, священнослужителях, лежить ще більша відповідальність: навчати, проповідувати, духовно опікуватись народом, особливо нашими військовослужбовцями, які зараз там, на передовій, обороняють наші кордони» [14].

Предстоятель ПЦУ вбачає свою персональну участь у подіях воєнного часу у візитах прифронтових зон, де, окрім безпосереднього служіння архієрейських літургій, передбачено зустрічі з представниками місцевої влади, волонтерами, відвідування шпиталів, де лікуються поранені воїни.

Православна Церква України надає суттєву добротинну допомогу українським родинам, чий дім були зруйновані окупантами. Важливо акцентувати на соціальній ініціативі Митрополичого Фонду ПЦУ спільно щодо будівництва тимчасового комфортного житла для українських родин, що постраждали від війни. Вже в травні 2022 р. на ці потреби було виділено 20 мільйонів гривень і до середини літа зведено модульні будинки для 50 родин з Київщини: в Гостомелі, Бучі, Мошунях, Озерному та інших населених пунктах [15]. У вересні 2022 р. відбулася передача ще однієї черги будинків родинам в с. Озерах Бучанського району. Митрополит Епіфаній освятив новозбудоване житло та передав його в користування сім'ям [16]. Гуманітарна допомога

наразі особливо важлива для українців, які потерпають від обстрілів: за даними ООН їй потребує майже 18 мільйонів українців (близько 40 відсотків усього населення країни) [18].

У контексті оцінки ролі ПЦУ у подіях воєнного часу варто зауважити на її представництві в асамблеї Всесвітньої Ради Церков у жовтні 2022 р. Очільник української церковної делегації, архієпископ ПЦУ Євстратій Зоря назвав цю подію «неймовірним проривом», який фактично став презентацією Української автокефалії перед майже усією християнською спільнотою світу» [6]. Це тим більш важливо, що на цьому заході прийняли резолюцію, якою було засуджено російську агресію. Тобто, можна говорити як про розширення впливу помісної Української Церкви, так і зростання підтримки України у війні з Росією.

Окремого розгляду потребує ставлення до російсько-української війни Української Православної Церкви Московського Патріархату. Варто зазначити, що позиція УПЦ МП певним чином еволюціонувала від початку російської військової агресії 2014 р. Якщо на початку військового протистояння на Сході України її зверхники здебільшого зберігали мовчанку, намагаючись уникнути публічних заяв, то з часом УПЦ МП виробила офіційну позицію, яка в загальних рисах зводилася до закликів про припинення вогню і підтримки своїх вірян по обидва боки конфлікту. Водночас існують свідчення, що окремі священники УПЦ МП відкрито пропагували російську агресію і закликали до порушення територіальної цілісності України. Храми УПЦ МП на Донбасі служили складами зброї для російських військ, а російські терористи відкрито прислужували Московському патріархату [10]. Окремі релігійні громади із юрисдикції УПЦ МП не лише підтримали сепаратизм, але й надавали притулок російським військовим, «благословляли» їх на війну з Україною, розповсюджували сепаратистську літературу тощо [2, с. 111-112]. Фактично, середовище УПЦ МП було просякнуте ідеєю знищення української політичної нації.

З початком повномасштабної російсько-української війни середовище УПЦ МП суттєво поляризувалося. З одного боку, частина УПЦ МП зберегла свої проросійські позиції. Так, митрополит Лазар в Криму, який від самого початку окупації був послідовним прихильником Аксьонова, підтримав і повномасштабне вторгнення російських військ на українські землі. Сумнозначний священник з Бородянки на початку березня 2020 р. висловився на камеру російських пропагандистів: «шкода, що ви прийшли тільки тепер, якби ви прийшли, коли Янукович тікав, вас би з квітами зустрічали» [6].

Митрополит Роменський і Буринський Іосиф відвідав Росію під час повномасштабної війни в Україні. Саме він є нині однією з довірених осіб, так званим зв'язковим із патріархом Кирилом. Промовисто, що цей візит митрополита співпав з початком мобілізації росіян на війну в Україні та

відбувся попри заяву патріарха РПЦ Кирила про підтримку вбивств українців російською армією. В соціальних мережах оприлюднені фото, де митрополит з України молиться разом зі служителями РПЦ за швидшу мобілізацію російських солдатів [5].

У проголошенні незаконної анексії чотирьох областей України був присутній ще один ієрарх, представник УПЦ МП – митрополит Луганський та Алчевський Пантелеймон (Поворознюк), та два архимандрити – настоятель Свято-Саввинського монастиря міста Мелітополя Іоанн (Прокопенко) і настоятель Свято-Успенського кафедрального собору у Херсоні Алексій (Федоров). За інформацією ЗМІ, всі вони відзначилися співпрацею з окупантами та місцевими колаборантами і «благословляли» проведення фейкових «референдумів» [21].

Численні факти колаборації з РФ з боку духовних осіб УПЦ МП виявляє Служба безпеки України. Зокрема, виявилось, що у квітні 1922 р. настоятель храму на Дніпропетровщині навіть після повномасштабного нападу Росії на Україну підтримував позицію патріарха Кирила та дії окупаційної влади, надавав вказівки прихожанам щодо сприяння військам РФ. Під час обшуку у нього було вилучено комп'ютерну техніку та документацію, спрямовану на підтримку агресора. Священнику оголосили підозру за фактом ведення дій, спрямованих на розпалювання національної та релігійної ворожнечі і помістили під варту [31].

Як встановило СБУ, керуючий єпархією на Вінниччині митрополит УПЦ МП Іонафан (в миру Анатолій Єлецьких) виправдовував агресію РФ і розпалював міжконфесійну ворожнечу серед вірян. Під час обшуку місця проживання архієрея правоохоронці вилучили друковані матеріали проросійського змісту та пропагандистську літературу, у тому числі звернення В. Путіна та Московського патріарха Кирила до громадян України. Ініційована СБУ експертиза «підтвердила протиправний характер дій зловмисника» [22].

Прикметно, що всі ці факти не отримують засудження очільника УПЦ МП митрополита Онуфрія. Водночас ті духовні особи, які публічно показали себе колаборантами, не тільки не покарані, а навпаки – отримують нагороди, отримують публічне визнання і схвалення особисто митрополита Онуфрія.

Водночас частина УПЦ МП намагається чітко та однозначно відмежуватися від РПЦ. Це яскраво засвідчують переходи громад разом зі священниками до ПЦУ. Прикро, що на цьому терені інколи зустрічаються непорозуміння чи навіть перекоси: так, заступник начальника Головного управління СБУ у Києві та Київській області Юрій Палагнюк заявив, що це «створює передумови для дестабілізації суспільно-політичної ситуації у Києві та регіоні» і є загрозою для національної безпеки, за що його було відсторонено від виконання своїх обов'язків [4].

У складі УПЦ МП виокремилася група Андрія Пінчука, протоієрея Дніпропетровської єпархії, який 18 квітня 2022 р. став одним із ініціаторів збору підписів за міжнародний церковний трибунал над патріархом Кирилом. Предстоятелю РПЦ було висунуто звинувачення в тому, що він проповідує доктрину «русского мира», яка не відповідає православному вченню та має бути засуджена як ересь, а також схвалення війни проти України та підтримка російських військ на території України. Станом на квітень 2022 р. прихильники Пінчука зібрали 430 підписів від УПЦ МП [28]. Щонайменше 15 єпархій УПЦ МП вже офіційно заявили, що припиняють поминання імені патріарха Кирила під час богослужінь. У багатьох інших єпархіях правлячі єпископи дали усні дозволи духовенству не поминати імені патріарха Кирила.

Відомо також, що у Рівненському облвсному центрі служби крові священники та миряни УПЦ МП 7 жовтня 2022 р. здавали кров на потреби ЗСУ. Своєю кров'ю, зокрема, поділився й архієпископ Рівненський та Острозький Пимен. Як повідомив Інформаційно-просвітницький відділ УПЦ МП., кров для українських воїнів священники та миряни здавали у рамках акції «УПЦ дякує ЗСУ», яка присвячена до Дня захисника України [30].

На цьому фоні офіційна позиція УПЦ МП залишається неоднозначною. Особливо після того, як з'явився проєкт Закону від 22.03.2022 р. про заборону Московського патріархату, провідники цієї Церкви декларують своє відмежування від РПЦ, але дуже обережно. Щоб зупинити розкол Церкви і дедалі частіші переходи церковних громад до ПЦУ, Собор УПЦ МП 27 травня 2022 р. ухвалив рішення про «самостійність і незалежність» від російської церкви. Проте у постанові собору не було засудження позиції патріарха Московського і всієї Русі Кирила щодо війни в Україні, а лише заявлено про незгоду. Водночас у постанові Собору зазначалося, що утворення Православної Церкви України, «лише поглибили непорозуміння та привели до фізичного протистояння», і для того, щоб відбувся діалог з представниками ПЦУ, їм необхідно: «припинити силові захоплення храмів та примусові переводи парафій Української Православної Церкви; усвідомити, що їхній канонічний статус, як він зафіксований у «Статуті Православної Церкви України», є фактично неавтокефальним» [23].

Відомо, що таке ставлення до ПЦУ провідники УПЦ МП демонстрували від початку її створення – не визнаючи новостворену структуру канонічною, противилися реальній автокефалії українського православ'я і перешкоджали її розвитку різними способами. З цих самих мотивів організовано в УПЦ (МП) бойкот візиту патріарха Варфоломія (о. Сидор) [29].

В колах ПЦУ Собор УПЦ МП коротко прокоментували: «Із великої хмари – малий дощ» [9]. Як висловився архієпископ ПЦУ Євстратій Зоря,

«насправді це димова завіса, спрямована на те, щоби задовольнити дуже різні групи». У заяві вирази щодо російської агресії «максимально м'які та округлі». «Це після трьох місяців страждань, які головним чином торкнулися областей, де багато симпатиків МП. На все, що вважали за потрібне сказати про війну, знайдено сорок слів! І жодного з них – про оцінку ідеології «русского міра», як основи агресії, та про свою роль в поширенні цієї ідеології», – проаналізував священнослужитель [6].

Представник Крайової ради українців Криму Андрій Іванець уточнив, що в канонічному сенсі статус УПЦ не змінився: «У разі зміни політичної ситуації УПЦ дуже легко повертається до старого стану демонстративної приналежності до РПЦ» [12].

Проте, навіть такі «несміливі» заяви УПЦ МП про незалежність викликали невдоволення у Москві. Як наслідок, Московський патріархат безпосередньо втрутився у справи УПЦ МП і фактично насильно вивів із її підпорядкування три кримські єпархії. 7 червня РПЦ рішенням Синоду створила на нині окупованій території Криму Кримську митрополію, підпорядкувавши її безпосередньо патріарху Кирилу в Москві. Очільником новоствореної митрополії призначено митрополита Сімферопольського і Кримського Лазаря. Водночас митрополит Онуфрій також лишається у складі ієрархії РПЦ: предстоятеля УПЦ МП досі не виключили зі списку головних ієрархів російської церкви [12].

У умовах війни та обставин, що склалися в сфері українського православ'я, цілком логічно є постановка питання про передачу ПЦУ головних резиденцій УПЦ МП, якими на сьогодні є 2 лаври – Києво-Печерська і Почаївська. Варто зауважити, що ПЦУ звернулася з петицією щодо передачі у її відання Києво-Печерської лаври ще у квітні 2020 р., мотивуючи це тим, що «цілком справедливо, щоб духовну святиню використовувала православна конфесія, яка визнана православним світом автокефальною православною церквою на території України» [24]. Проте петиція не отримала необхідного вирішення.

За умов повномасштабного вторгнення предстоятель ПЦУ Епіфаній звернувся 23.06.2022 р. до Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала з проханням про надання одного з храмів на території Верхньої Лаври, які фактично не використовуються для постійних богослужінь (Благовіщенського храму в колишніх Митрополітичних палатах, храму Всіх Святих над Економічною брамою чи іншого в межах Верхньої Лаври) – для звершення регулярних богослужінь Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври ПЦУ. У листі зазначалося, що «монополія монастиря Московського Патріархату на богослужіння в Лаврі категорично не сприймається більшістю православних в Україні та українським суспільством» [13].

Події сьогодення (на початку жовтня 2022 р. на кордоні затримали керівника Києво-Печерської Лаври митрополита Павла, який спробував вивезти цінні церковні речі [11]; в середині листопада 2022 р. СБУ відкрила кримінал щодо прославлення росії у Києво-

Печерській Лаврі [27]) вимагають невідкладного вирішення питання про передачу у відання ПЦУ всієї Києво-Печерської лаври, адже саме ця Церква є середовищем колаборантів та інструментом потужного впливу ворожої держави, що суперечить інтересам України в досягненні перемоги у війні.

Отже, російсько-українська війна стала могутнім каталізатором національної ідентифікації та цивілізаційного вибору інституцій українського православ'я, позиції яких остаточно поляризувало повномасштабне вторгнення російських військ. ПЦУ в умовах війни бачить свою роль передусім у безперервному постачанні капеланів для Збройних Сил України, які виконують функції задоволення духовно-релігійних потреб українських воїнів, забезпечення їх необхідними припасами, соціально-психологічною допомогою. Церква надає добродійну допомогу українським родинам, чії домівки були зруйновані окупантами. На це спрямована соціальна ініціатива Фонду митрополита Епіфанія щодо будівництва тимчасового житла для мешканців Київщини. Презентацією Української автокефалії у світі стало представництво ПЦУ в асамблеї Всесвітньої Ради Церков у жовтні 2022 р., яке підсилила резолюція із засудження російської агресії.

УПЦ МП займає неоднозначну позицію у ставленні до війни та РПЦ. З початком повномасштабного вторгнення російських військ середовище цієї інституції суттєво поляризувалося. З одного боку, представники УПЦ МП, передусім її ієрархи Сходу та Півдня України, підтримують вторгнення російських військ і мобілізацію, фейкові референдуми, ведуть активну колабораційну діяльність з окупантами. Водночас інша частина УПЦ МП намагається чітко та однозначно відмежуватися від РПЦ, що яскраво засвідчують переходи громад разом зі священниками до ПЦУ. У складі УПЦ МП виокремилася група протоієрея Андрія Пінчука, який став одним із ініціаторів збору підписів за міжнародний церковний трибунал над патріархом Кирилом. Щоб зупинити розкол Церкви Собор УПЦ МП ухвалив рішення про «самостійність і незалежність» від російської церкви. Аналізуючи рішення Собору, провідники ПЦУ прокоментували їх як «димову завісу», фактично мімікрію незалежності від РПЦ.

1. Верховна Рада ухвалила Закон «Про Службу військового капеланства» (30.11.2021). URL: https://risu.ua/verhovna-rada-uhvalila-zakon-pro-sluzhbu-vijskovogo-kapelanstva_n123874
2. Вовк Д. Релігійна свобода на тлі українсько-російської війни: деякі юридичні аспекти. *Релігійна свобода на перехресті епох, свобод і культур. Науковий щорічник*. №19. 2016. С. 106–113.
3. Войналович В. Динаміка конфесійних процесів у сучасній Україні: інституційні та ідентифікаційні аспекти. *Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій*. К., 2017. С. 169–228.

4. Втручання СБУ у перехід громад від УПЦ до ПЦУ. Що відомо про скандал, через який відсторонили заступника голови СБУ Київщини(17.09.2022). URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sbu-vtruchayetsya-v-proces-perehodu-gromad-vid-upc-do-pcu-shcho-pro-se-vidomo-novini-ukrajini-50270706.html>
5. Груздєв С. Гучний скандал в УПЦ МП: митрополит отримав російський паспорт і поїхав молитися за мобілізацію до РФ(08.10.2022).URL: <https://glavcom.ua/news/huchnij-skandal-v-upts-mp-mitropolit-otrimav-rosijskij-pasport-i-pojikhav-molitisja-za-mobilizatsiju-do-rosiji-880656.html>
6. Євстратій Зоря, архієпископ ПЦУ: Участь ПЦУ в асамблеї Всесвітньої Ради церков – прорив неймовірний (04.10.22). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3585536-evstratij-zora-arhiepiskop-pcu.html>
7. Здіорук С. Природа міжцерковних конфліктів у православ'ї України. *Релігійна свобода*. 2005. № 9. С. 106–112.
8. Здіорук С., Яблонський В. Проект «русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України. *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Випуск 6 (74). 2014. С. 258–267.
9. «Із великої хмари – малий дощ»: у ПЦУ прокоментувала рішення «Собору УПЦ МП»(27.05.2022). URL: <https://konkurent.ua/publication/97301/iz-velikoi-hmari-maliy-dosch-u-ptsu-prokomentuvala-rishennya-soboru-upts-mp/>
10. Кагамлик С. Церква в Україні в умовах сучасних загроз: реакція на російську військову агресію. *Українознавчий альманах*. Випуск 29. 2021. С. 79–84.
11. Керівника Києво-Печерської Лаври затримали на кордоні. Митрополит Павло спробував вивезти цінні церковні речі(02.10.22). URL: <https://news.bigmir.net/ua/capital/6881145-rukovoditelya-kievo-pecherskoj-lavry-zaderzhali-na-granitse-smi>
12. Медведь Р. Крим: вільно вірити та молитися заборонено. Як захоплення українських територій посилює «релігійний апетит» Росії(07.10.2022). URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-relihia-tserkva-zaborona/32068298.html>
13. Митрополит Епіфаній звернувся до прем'єр-міністра з проханням передати ПЦУ один з храмів Києво-Печерської лаври(24.06.2022). URL: <https://df.news/2022/06/23/mytropolyt-epifanij-zvernuvsia-do-prem-ier-ministra-z-prokhanniam-peredaty-ptsu-odyn-z-khramiv-kyievo-pecherskoj-lavry/>
14. Митрополит Епіфаній очолив молебень перед початком навчально-методичних зборів капеланів (14.09.2021 р.).URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolyt-epifanij-ocholyv-moleben-pered-pochatkom-navchalno-metodychnyh-zboriv-kapelaniv/>
15. Митрополичий фонд залучив 20 млн гривень для будівництва житла на Київщині(12.05.2022).URL:<https://espresso.tv/mitropolichiy-fond-zaluchiv-20-mln-griven-dlya-budivnistva-zhitla-na-kiivshchini>
16. Митрополичий фонд ПЦУ передав ще одну чергу будинків родинам, які втратили житло внаслідок російського нападу(20.09.2022).URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolychychj-fond-ptsu-peredav-shhe-odnu-cherghu-budynkiv-rodynam-yaki-vtratly-zhytlo-vnaslidok-rosijskogo-napadu/>
17. Обушний М. Політична складова у конфліктизації міжконфесійних відносин в Україні. *Українознавчий альманах*. 2019. Випуск 25. С. 84–90.
18. ООН: Майже 18 млн жителів України потребують гуманітарної допомоги (22.10.2022). URL: <https://espresso.tv/oon-mayzhe-18-mln-zhitelev-ukraini-potrebuyut-gumanitarnoi-dopomogi>
19. Павленко П. Гібридна війна на церковному фронті (або «Єдина Помісна Православна Церква» як ферк УПЦ МП. *Релігійна свобода на перехресті епох, свобод і культур*. Науковий щорічник.№19. 2016. С. 134–139.
20. Паращевін, М. Релігійні складові основних ризиків функціонування та збереження українського суспільства. *Український соціум*. №3 (74). 2020. С. 44–61.
21. Під час оголошення незаконної анексії українських територій в Кремлі був присутній ще один український священник(01.10.2022). URL: https://lb.ua/society/2022/10/01/531207_pid_chas_ogoloshennya_nezakonoj.htm
22. ПоліщукМ. Митрополиту УПЦ Іонафану після обшуків збираються повідомити про підозру (12.10.2022). URL: <https://kp.ua/ua/politics/a657594-mitropolitu-upts-jonafanu-pislja-obshukiv-dumajut-povidomiti-pro-pidozru>
23. Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року. URL: <https://www.facebook.com/orthobuk/photos/a.573953583079625/1419710981837210/?type=3>
24. Припинити використання Києво-Печерської лаври Українською православною церквою Московського патріархату шляхом розірвання договору оренди та передати Києво-Печерську лавру у використання Православній Церкві України (ПЦУ). Електронна петиція №22/092966-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/92966>
25. Проект Закону України від 22.03.2022 №7204 про заборону Московського патріархату на території України). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07172A>
26. «Розпалював релігійну ворожнечу».–СБУ вручила повідомлення митрополиту

- московського патріархату (07.11.22). URL: https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/religion/13388-rozplyuvav-religiyu-voroz_hnechu---sbuvruchila-povidomlennya-mitropolitu-moskovskogo-patriarhatu.html
27. СБУ відкрила кримінал щодо прославлення росії у Києво-Печерській Лаврі(15.11.22). URL: <https://konkurent.ua/publication/106963/sbu-vidkrila-kriminal-schodo-proslavyannya-rosii-u-kievo-pecherskiy-lavri/>
28. Священники УПЦ (МП) зібрали майже пів тисячі підписів за церковний трибунал над Кирилом (18.04.2022). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kyrylo-tserkovnyi-trybunal/31808350.html>
29. Сидор Іван, о. «Іде війна між українським православ'ям і російським мракобіссям» – ПЦУ про бойкот візиту Варфоломія (18.08.2021). URL: https://risu.ua/ide-vijna-mizh-ukrayinskim-pravoslavyam-i-rosijskim-mrakobissyam---v-rscurprkomentuvalibojkot-vizitu-varfolomiya_n121044
30. У Рівному священники та миряни УПЦ МП здали кров на потреби ЗСУ (09.10.2022).URL: https://risu.ua/u-rivnomu-svyashcheniki-ta-miryani-upc-mp-zdadi-krov-na-potrebi-zsu_n132934
31. Шиян О. Священника УПЦ МП затримали за співпрацю з Росією. (08.04.2022). URL: https://zaxid.net/svyashhennika_upts_mp_zatrimali_za_spivpratsyu_z_rosiyeyu_n1540618

References

1. Verkhovna Rada ukhvalyla Zakon «Pro Sluzhbu viiskovoho kapelanstva» [The Verkhovna Rada adopted the Law "On Military Chaplaincy Service"] (30.11.2021). URL: https://risu.ua/verhovna-rada-uhvalila-zakon-pro-sluzhbu-vijskovogo-kapelanstva_n123874 (in Ukrainian).
2. Vovk D. (2016). *Relihiina svoboda na tli ukrainsko-rosiiskoi viiny: deiaki yurydychni aspekty* [Religious freedom against the background of the Ukrainian-Russian war: some legal aspects]. *Relihiina svoboda na perekhrestii epokh, svobod i kultur. Naukovyi shchorichnyk*. №19. P.106–113.(in Ukrainian).
3. Voinalovych V. (2017). *Dynamika konfesiinykh protsesiv u suchasni Ukraini: instytutsiini ta identyfikatsiini aspekty* [Dynamics of confessional processes in modern Ukraine: institutional and identification aspects] *Etnopolitychnyi kontekst sotsiokulturnykh transformatsii*. Kyiv. P. 169–228. (in Ukrainian).
4. *Vtruchannia SBU u perekhid hromad vid UPTS do PTSU. Shcho vidomo pro skandal, cherez yakyy vidstoronyly zastupnyka holovy SBU Kyivshchyny* [Intervention of the SBU in the transition of communities from the UOC to the OCU. What is known about the scandal that led to the suspension of the deputy head of the Ukrainian Security Service of Kyiv region] (17.09.2022). URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sbu-vtruchayetsya-v-proces-perehodu-gromad-vid-upc-do-pcu-shcho-pro-ce-vidomo-novini-ukrajini-50270706.html>(in Ukrainian).
5. Hruzdiev S. *Huchnyi skandal v UPTS MP: mytropolyt otrymav rosiiskyy pasport i poikhav molytysia za mobilizatsiiu do RF* [Loud scandal in the UOC MP: the metropolitan received a Russian passport and went to pray for mobilization to the Russian Federation]. (08.10.2022).URL: <https://glavcom.ua/news/huchnij-skandal-v-upts-mp-mitropolit-otrimav-rosijskij-pasport-i-pojikhav-molitisja-za-mobilizatsiju-do-rosiji-880656.html>(in Ukrainian).
6. Yevstratii Zora, arkhiepyskop PTSU (2022). *Uchast PTSU v asamblei Vsesvitnoi Rady tserkov – proryv neimovirnyi* [Archbishop of the OCU: The participation of the OCU in the assembly of the World Council of Churches is an incredible breakthrough]. (04.10.2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3585536-evstratij-zora-arhiepiscope-pcu.html>(in Ukrainian).
7. Zdioruk S. (2005). *Pryroda mizhtserkovnykh konfliktiv u pravoslavi Ukrainy* [The nature of inter-church conflicts in the Orthodoxy of Ukraine]. *Relihiina svoboda na perekhrestii epokh, svobod i kultur. Naukovyi shchorichnyk*. № 9. P. 106–112. (in Ukrainian).
8. Zdioruk S., Yablonskyi V. (2014). *Proekt «ruskoho myra» yak mekhanizm imperskoi ahresii Rosii proty Ukrainy* [Project "Russian world" as a mechanism of imperial aggression of Russia against Ukraine] *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. Kyiv. Issue 6 (74). P. 258–267. (in Ukrainian).
9. «Iz velykoi khmary – malyi doshch»: u PTSU prokomentuvaly rishennia «Soboru UPTS MP» [“From a big cloud – a small rain”: the OCU commented on the decision of the "Council of the UOC MP"]. (27.05.2022). URL: <https://konkurent.ua/publication/97301/iz-velikoi-hmari-maliy-doshch-u-ptsu-prokomentuvala-rishennya-soboru-upts-mp/>(in Ukrainian).
10. Kahamlyk S. (2021). *Tserkva v Ukraini v umovakh suchasnykh zahroz: reaktsiia na rosiisku viiskovu ahresiiu* [The Church in Ukraine under conditions of modern threats: reaction to Russian military aggression]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 29. P. 79–84. (in Ukrainian).
11. *Kerivnyka Kyievo-Pecherskoi Lavry zatrymaly na kordoni. Mytropolyt Pavlo sprobuval vyvezty tsinni tserkovni rechi* [The head of the Kyiv-Pechersk Lavra was detained at the border. Metropolitan Pavlo tried to take away valuable church items]. (02.10.22). URL: <https://news.bigmir.net/ua/capital/6881145-rukovoditelya-kievo-pecherskoj-lavry-zaderzhali-na-granitse-smi>(in Ukrainian).
12. Medved R. (2022). *Krym: vilno viryty ta molytysia zaboroneno. Yak zakhoplennia ukrainskykh terytorii posylylo «relihiinyi apetyt» Rosii* [Krym: it is

- forbidden to freely believe and pray. How the seizure of Ukrainian territories increased the "religious appetite" of Russia]. (07.10.2022). URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-relihia-tserkva-zaborona/32068298.html>(in Ukrainian).
13. *Mytropolyt Epifanii zvernuvsia do premier-ministra z prokhanniam peredaty PTSU ody z khramiv Kyievo-Pecherskoi lavry* [Metropolitan Epiphany appealed to the Prime Minister with a request to hand over one of the temples of the Kyiv-Pechersk Lavra to the OCU]. (24.06.2022). URL: <https://df.news/2022/06/23/mytropolyt-epifanij-zvernuvsia-do-premier-ministra-z-prokhanniam-peredaty-ptsu-odyn-z-khramiv-kyievo-pecherskoi-lavry>(in Ukrainian).
 14. *Mytropolyt Epifanii ocholyv moleben pered pochatom navchalno-metodychnykh zboriv kapelaniv* [Metropolitan Epiphany led the prayer before the beginning of the training and methodical meeting of the chaplains]. (14.09.2021 p.).URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolyt-epifanij-ocholyv-moleben-pered-pochatom-navchalno-metodychnykh-zboriv-kapelaniv> (in Ukrainian).
 15. *Mytropolychnyi fond zaluchyv 20 mln. hryven dlia budivnytstva zhytla na Kyivshchyni* [The Metropolitan Fund attracted 20 million hryvnias for the construction of housing in the Kyiv region]. (12.05.2022). URL:<https://espresso.tv/mitropolichiy-fond-zaluchiv-20-mln-griven-dlya-budivnytstva-zhitla-na-kiivshchyni>(in Ukrainian).
 16. *Mytropolychnyi fond PTSU peredav shche odnu cherhu budynkiv rodynam, yaki vtratyly zhytlo vnaslidok rosiiskoho napadu* [The OCU Metropolitan Fund handed over another row of houses to families who lost their homes as a result of the Russian attack]. (20.09.2022). URL:<https://espresso.tv/mitropolichiy-fond-zaluchiv-20-mln-griven-dlya-budivnytstva-zhitla-na-kiivshchyni>(in Ukrainian).
 17. Obushnyi, M. (2019). *Politychna skladova u konfliktyzatsii mizhkonfesiinykh vidnosyn v Ukraini* [Political component in the conflict of interfaith relations in Ukraine]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 25. P. 84–90. (in Ukrainian).
 18. *OON: Maizhe 18 mln. zhyteliv Ukrainy potrebuut humanitarnoi dopomohy* [UN: Almost 18 million residents of Ukraine need humanitarian aid]. (22.10.2022). URL: <https://espresso.tv/oon-mayzhe-18-mln-zhiveliv-ukraini-potrebuyut-gumanitarnoi-dopomogi>(in Ukrainian).
 19. Pavlenko P. (2016). *Hibrydna viina na tserkovnomu fronti (abo "Yedyna Pomisna Pravoslavna Tserkva" yak ferk UPTS MP* [Hybrid war on the church front (or "United Local Orthodox Church" as a ferk of the UOC MP] *Relihiina svoboda na perekhrestii epokh, svobod i kultur. Naukovi shchorichnyk*.№19. P.134–139.(in Ukrainian).
 20. Parashchevin M.A. (2020). *Relihiini skladovi osnovnykh ryzykiv funktsionuvannia ta zberezhenia ukrainskoho suspilstva* [Religious components of the main risks to the functioning and preservation of Ukrainian society]. *Ukrayinskyi sotsium*. №3 (74). P. 44–51. (in Ukrainian).
 21. *Pid chas oholoshennia nezakonnoi aneksii ukrainskykh terytorii v Kremli buv prysutnii shche ody ukrainskyi sviashchennyk* [Another Ukrainian priest was present in the Kremlin during the announcement of the illegal annexation of Ukrainian territories]. (01.10.2022). URL: https://lb.ua/society/2022/10/01/531207_pid_chas_ogoloshennya_nezakonoi.htm(in Ukrainian).
 22. Polishchuk M. (2022). *Mytropolytu UPTS Ionafanu pislia obshukiv zbyraiutsia povidomyty pro pidozru* [After the searches, they are going to inform Metropolitan Ionafan of the UOC about the suspicion].(12.10.2022). URL: <https://kp.ua/ua/politics/a657594-mitropolitu-upts-jonafanu-pislja-obshukiv-dumajut-povidomiti-pro-pidozru>(in Ukrainian).
 23. *Postanova Soboru Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy vid 27 travnia 2022 roku* [Resolution of the Council of the Ukrainian Orthodox Church dated May 27, 2022]. URL: <https://www.facebook.com/orthobuk/photos/a.573953583079625/1419710981837210/?type=3>(in Ukrainian).
 24. *Prypynyty vykorystannia Kyievo-Pecherskoi lavry Ukrainskoiu pravoslavnoiu tserkvoiu Moskovskoho patriarkhatu shliakhom rozirvannia dohovoru orendy ta peredaty Kyievo-Pechersku lavru u vykorystannia Pravoslavni Tserkvi Ukrainy (PTSU). Elektronna petytsiia* [Stop the use of the Kiev-Pechersk Lavra by the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate by terminating the lease agreement and transfer the Kiev-Pechersk Lavra to the Orthodox Church of Ukraine (PCU). Electronic petition].URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/92966> (in Ukrainian).
 25. *Proiekt Zakonu Ukrainy vid 22.03.2022 №7204 pro zaboronu Moskovskoho patriarkhatu na terytorii Ukrainy* [Draft Law of Ukraine dated March 22, 2022 No. 7204 on the prohibition of the Moscow Patriarchate on the territory of Ukraine]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07172A>(in Ukrainian).
 26. *«Rozpaliuvav relihiinu vorozhnechu». – SBU vruchyla povidomlennia mytropolytu moskovskoho patriarkhatu* ["Stirred up religious enmity." – The SBU handed a message to the Metropolitan of the Moscow Patriarchate]. (07.11.22).URL:<https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/religion/13388-rozpaluyuvav-religiynu-vorozhnechu---sbu-vruchyla-povidomlennya-mitropolitu-moskovskogo-patriarkhatu.html>(in Ukrainian).
 27. *SBU vidkryla kriminal shchodo proslavliannia rosii u Kyievo-Pecherskii Lavri* [The SBU opened a criminal investigation into the glorification of Russia in the Kyiv-Pechersk Lavra]. (15.11.2022). URL:

- <https://konkurent.ua/publication/106963/sbu-vidkrila-kriminal-schodo-proslavyannya-rosii-u-kievo-pecherskiy-lavri/>(in Ukrainian).
28. *Sviashchennyky UPTS (MP) zibraly mayzhe piv tysiachi pidpysiv za tserkovnyi trybunal nad Kyrylom* [Priests of the UOC (MP) collected almost half a thousand signatures for the church tribunal against Cyril]. (18.04.2022). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kyrylo-tserkovnyi-trybunal/31808350.html>(in Ukrainian).
29. Sydor Ivan, o. (2021). "*Ide viina mizh ukrainskym pravoslaviam i rosiiskym mrakobissiam*", –PTSU *pro boikot vizytu Varfolomiia* ["There is a war between Ukrainian Orthodoxy and Russian obscurantism", – PCU about boycott of Bartholomew's visit] (18.08.2021). URL: <https://risu.ua/ide-vijna-mizh-ukrayinskim-pravoslavyam-i-rosijskim-mrakobissyam---v->
- [pcuprkomentuvaliboikot-vizitu-varfolomiya_n121044](https://risu.ua/ide-vijna-mizh-ukrayinskim-pravoslavyam-i-rosijskim-mrakobissyam---v-pcuprkomentuvaliboikot-vizitu-varfolomiya_n121044) (in Ukrainian).
30. *U Rivnomu sviashchennyky ta myriany UPTS MP zdaly krov na potreby ZSU* [In Rivne, priests and laymen of the UOC MP donated blood for the needs of the Armed Forces (October 9, 2022)]. (09.10.2022). URL: https://risu.ua/u-rivnomu-svyashcheniki-ta-miryani-upc-mp-zdadi-krov-na-potrebi-zsu_n132934(in Ukrainian).
31. Shyian O. (2022). *Sviashchennyky UPTS MP zatrymaly za spivpratsiu z Rosieiu*. [UOC MP priest detained for cooperation with Russia]. (08.04.2022). URL: https://zaxid.net/svyashhennika_upts_mp_zatrymali_za_spivpratsyu_z_rosiyeyu_n1540618(in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.11>
УДК165.6/.8

Олена КОМАР

кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії та методології науки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-6762-0074

Email: okomar@knu.ua

SOFT POWER І ПРОПАГАНДА У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. М'яка сила і пропаганда – це два різні вектори на інформаційному фронті війни Росії проти України. Залежно від цільової аудиторії російська влада використовує наративи, спрямовані або на зовнішню світову аудиторію, або на внутрішню. Метою засобів "м'якої сили" є створення позитивного іміджу Росії через популяризацію російської культури, жертвового образу російської інтелігенції, розмивання кордонів між російським та українським народами через спотворення історії, мовний експансіонізм. Цільовою аудиторією російської "м'якої сили" є населення інших країн та емігранти, тоді як цільовою аудиторією пропаганди – насамперед населення Російської Федерації. Засоби пропаганди, спрямовані насамперед на внутрішнього споживача, є більш прямолінійними, жорсткими та позбавленими етичних меж. Умовою довіри до пропаганди є визнання її правильності та підпорядкованості моральній меті. Тому рішення, прийняті під впливом пропаганди, не вважаються її адептами аморальними, навіть якщо вони мають тяжкі аморальні або антигуманні наслідки.

Концепція softpower як м'якого впливу на протизагу жорсткої сили примусу була розроблена американським політиком і дослідником Дж. Наєм для характеристики напрямів зовнішньої політики США. Термін softpower традиційно протиставляється пропаганді як за формою, так і за змістом. У статті демонструється наявність спільної ідеологічної основи між softpower і пропагандою, виявляються епістемічні засоби маніпуляцій обох інструментів російської політики, а також гібридний характер їхнього застосування. Епістемологічний аналіз пропаганди та softpower дозволяє довести як персональну, так і групову відповідальність за прийняття та поширення її наративів.

Ключові слова: softpower, пропаганда, війна, епістемічні засоби, моральна відповідальність, переконання, постправа.